

Σοφία Πολυκρέτη 2014

Τζέην Έυρ:
φύλο και
κοινωνικός
αποκλεισμός

**ΤΖΕΗΝ ΕΨΡ:
ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ**

Σοφία Πολυκρέτη

Περίληψη

Η μελέτη εξετάζει την κατασκευή των έμφυλων ρόλων της κεντρικής ηρωίδας Τζέην Έυρ στο μυθιστόρημα της Charlotte Brontë *Jane Eyre* (1847) σε δύο ελληνικές μεταφράσεις: του Πολύβιου Βοβολίνη (1954;) και του Δημήτρη Γ. Κίκιζα (1997). Με κεντρικό άξονα την ανάλυση του έργου από τις Sandra Gilbert και Susan Gubar στο *The Madwoman in the Attic* (2000), κορυφαίο έργο φεμινιστικής λογοτεχνικής κριτικής, η μελέτη έδειξε ότι τα κείμενα υποδοχής αναπαριστούν τον έμφυλο ρόλο της Τζέην κατά τρόπο διαφορετικό. Ενώ ο μεταφραστής του ΚΥ1 προτιμά μεταφραστικές επιλογές οι οποίες κατασκευάζουν διά του λόγου την ταυτότητα φύλου της Τζέην, ο μεταφραστής του ΚΥ2 απέχει από το να υπερτονίσει τις διαφορές φύλου διατηρώντας μια πιο ουδέτερη στάση, σύμφωνα με τις σύγχρονες τάσεις που αποφεύγουν τον σεξισμό. Η διαφορά οφείλεται στις διαφορετικές αντιλήψεις της κάθε εποχής, με την πρώτη μετάφραση να υπογραμμίζει τις ανισότητες μεταξύ των φύλων με στόχο την κατασκευή θέσεων ισχύος που οφείλονται στο φύλο, σε συνάφεια με το πνεύμα των πρωτοφεμινιστικών έργων, και με τη δεύτερη μετάφραση να εξομαλύνει τις προκαταλήψεις φύλου και τον σεξισμό κάνοντας έτσι έκδηλη την αφήγηση της ισότητας των φύλων.

Λέξεις-κλειδιά

Μετάφραση, φύλο, έμφυλοι ρόλοι, κοινωνική θέση, ψυχική υγεία, φεμινιστική θεωρία και κριτική, βικτωριανή λογοτεχνία

1. Το έργο

Όπως τονίζει ο Κίκιζας, μεταφραστής του ΚΥ2, στο Σημείωμα του Μεταφραστή, όταν δημοσιεύθηκε το 1847 η *Τζέην Έυρ* κίνησε το ενδιαφέρον των ερευνητών: από τη μία υπήρξαν εκείνοι που υποστήριξαν πως το έργο πρέπει να αντιμετωπισθεί με επιφυλακτικότητα λόγω της στάσης που κρατάει απέναντι στη θρησκεία, και από την άλλη υπήρξαν πολλοί που αγκάλιασαν το έργο, αναγνωρίζοντας στην ηρωίδα το ανεξάρτητο πνεύμα και την ηθική της ακεραιότητα (Κίκιζας 1997: 624). Αξίζει να σημειωθεί πως, όπως αναφέρεται στους Carter και McRae (1997: 267-269), η Charlotte Brontë και οι αδερφές της, Emily και Anne, επίσης συγγραφείς, άλλαξαν ριζικά τον τρόπο με τον οποίον ο κόσμος έβλεπε μέχρι τότε το γυναικείο φύλο όσον αφορά την εξερεύνηση της γυναικείας ψυχής και την αναπαράστασή της στη λογοτεχνία. Οι αδερφές Brontë άνοιξαν νέους ορίζοντες σκιαγράφησης της γυναικείας ταυτότητας, κοινωνικούς, ψυχολογικούς και συναισθηματικούς.

Το μυθιστόρημα είναι μια αφήγηση της ομώνυμης ηρωίδας Τζέην Έυρ σε πρώτο πρόσωπο. Το έργο μπορεί να χαρακτηριστεί ως *Bildungsroman*¹ μιας και περιγράφει την προσωπική ανάπτυξη της ηρωίδας. Το έργο αρχίζει περιγράφοντας τη δύσκολη παιδική ηλικία της Τζέην στο σπίτι της θείας της. Στη συνέχεια η δράση μεταφέρεται στο ίδρυμα Lowood όπου η Τζέην αποκτά μόρφωση. Με την ολοκλήρωση των σπουδών της, η Τζέην μεταβαίνει στο Thornfield Hall ό-

¹ Σύμφωνα με το *The Routledge Dictionary of Literary Terms* (2006: 18-20), *Bildungsroman* ονομάζεται το μυθιστόρημα που «περιγράφει λεπτομερώς την προσωπική ανάπτυξη ή την πνευματική ωρίμανση [ενός ήρωα]». Παρόλο που ο όρος προέρχεται από τη Γερμανία, στη Βρετανία συνδέθηκε με «μια ορισμένη αίσθηση κοινωνικής μετατόπισης όπως εμφανίζεται καθαρά σε κάποιες κλασικές διηγήσεις προβληματικής ταυτότητας και ασφυκτικής εξατομίκευσης, όπως το *David Copperfield* (1850) του Charles Dickens, ενώ στη βικτωριανή λογοτεχνία το *Middlemarch* (1871-1872) της George Eliot «είναι αντιπροσωπευτικό του πόσο η βικτωριανή εποχή αγκάλιασε το είδος θεωρώντας το ως έναν τόπο αμφίθυμης ψυχοκοινωνικής αλληλεπίδρασης». Επομένως, το *Jane Eyre*, στο βαθμό που περιγράφει την προσωπική ανάπτυξη και ωρίμανση της Τζέην σε σχέση με το φύλο και την κοινωνική της θέση, μπορεί να περιγραφεί ως ένα τυπικό δείγμα βρετανικού *Bildungsroman*.

που εργάζεται σαν γκουβερνάντα και τελικά ερωτεύεται τον κοινωνικά ανώτερο κύριο Ρότσεστερ, ο οποίος κάποια στιγμή της κάνει πρόταση γάμου. Έπειτα όμως αποκαλύπτεται η αλήθεια: ο κύριος Ρότσεστερ είναι ήδη παντρεμένος ενώ η γυναίκα του βρίσκεται κρυμμένη στην έπαυλη, επειδή είναι ψυχικά ασθενής. Η Τζέην εγκαταλείπει την έπαυλη και μόνο μετά από πολλές περιπέτειες κατορθώνει να παντρευτεί τον κύριο Ρότσεστερ.

Οι Gilbert και Gubar, εκπρόσωποι της φεμινιστικής κριτικής, στο έργο τους *The Madwoman in the Attic* συμπεραίνουν πως η Charlotte Brontë «μοιάζει εδώ να έχει ανοίξει εντελώς τα μάτια στις γυναίκες αλήθειες που υπάρχουν μέσα της και γύρω της: εγκλεισμός, ορφάνια, ασитία, οργή σε βαθμό τρέλας» (2000: 336). Επιπλέον, υποστηρίζουν ότι αυτό που κυρίως τάραξε τους βικτωριανούς κριτικούς λογοτεχνίας, από θρησκευτικής άποψης, ήταν «η 'αντιχριστιανική' άρνηση του [μυθιστορήματος] να δεχτεί τις φόρμες, τα ήθη και τα πρότυπα της κοινωνίας – με δυο λόγια, τον επαναστατικό φεμινισμό του» (2000: 338). Αν το μυθιστόρημα χαρακτηριστεί πάνω σε αυτή τη βάση, το θέμα της αναπαράστασης του γυναικείου φύλου κατέχει πολύ μεγάλη σημασία όσον αφορά τις δύο μεταφραστικές εκδοχές, και αξίζει να ερευνηθεί περαιτέρω, και ειδικά αναφορικά με την ελληνική κοινωνία ως κοινωνία υποδοχής του έργου, και μάλιστα σε σχέση με δυο μεταφράσεις οι οποίες απέχουν μεταξύ τους τέσσερις δεκαετίες.

Τα κείμενα αφετηρίας και υποδοχής που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα εργασία είναι τα ακόλουθα:

- KA Brontë, Charlotte. 2006 [1847]. *Jane Eyre*. London: Penguin.
KY1 Bronde [sic], Charlotte. 1954; [1847]. *Τζέην Ένρ*. Αθήνα: Δαρεμάς. (Μετάφραση: Πολύβιος Βοβολίνης)
KY2 Μπροντέ, Σάρλοτ. 1997 [1847]. *Τζέην Ένρ*. Αθήνα: Σμίλη. (Μετάφραση Δημήτρης Γ. Κικίζας)

2. Η κατασκευή της ταυτότητας φύλου της Τζέην Ένρ

Η προσοχή των θεωρητικών της μετάφρασης έχει στραφεί πλέον στην κατασκευή φύλου και ταυτότητας (Cameron 1992, Bassnett 2005). Έχουν ασχοληθεί με τους τρόπους που κατασκευάζεται το

φύλο μέσω της γλώσσας, και συγκεκριμένα με τους τρόπους που η γλώσσα φαίνεται να ευνοεί το ανδρικό φύλο, «αποκλείοντας, προσβάλλοντας ή εκμηδενίζοντας τις γυναίκες» (Cameron 1992: 101). Η ιστορία της Τζέην Έυρ είναι

[μια] ιστορία εγκλεισμού και φυγής, ένα κατ' εξοχήν γυναικείο *Bildungsroman* στο οποίο τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ηρωίδα καθώς αγωνίζεται να ξεφύγει από τον εγκλεισμό της παιδικής της ηλικίας προς την ελευθερία της ωριμότητας, ένα στόχο σχεδόν αδιανόητο, είναι ενδεικτικά των δυσκολιών που συναντά η Κάθε γυναίκα μέσα σε μια πατριαρχική κοινωνία και πρέπει να ξεπεράσει: καταπίεση [...] ασιτία [...] τρέλα [...] και παγωνιά (Gilbert και Gubar 2000: 339).

Το μυθιστόρημα ανοίγει με μια αντιπαράθεση μεταξύ της Τζέην και του «Τζον Ρηντ, του τυρρανικού αγοριού της οικογένειας, ο οποίος της θυμίζει την αντικανονική της θέση μέσα στο σπίτι» (Gilbert και Gubar 2000: 340), μια αντιπαράθεση που καταλήγει στον εγκλεισμό της Τζέην στο γνωστό «κόκκινο δωμάτιο» εν είδει τιμωρίας. Η σκηνή αυτή, πέρα από το ότι είναι η πρώτη σημαντική σκηνή του βιβλίου, είναι σημαντική και στο βαθμό που η ηρωίδα την ξαναζει σε κρίσιμα σημεία του έργου· η σκηνή επανέρχεται ξανά και ξανά ώσπου γίνεται ένα από τα θεμελιώδη μοτίβα του έργου:

η αντικανονική, κατάσταση ορφάνιας της Τζέην στην κοινωνία, ο εγκλεισμός της σε ρόλους και σε σπίτια πληκτικά, και οι προσπάθειές της να δραπετεύσει μέσω της φυγής, της ασιτίας και [...] της τρέλας (Gilbert και Gubar 2000: 341).

Στο παράδειγμα 1, η Τζέην κρύβεται στο κάθισμα του παράθυρου, διαβάζοντας ένα βιβλίο, αποκομμένη και σωματικά και ψυχολογικά από το υπόλοιπο σπίτι. Ο Τζον Ρηντ είναι αποφασισμένος να τη βρει, και λαθεμένα υποθέτει πως η Τζέην δεν βρίσκεται στο σπίτι. Στο ΚΥ1, η ατίθαση φύση της Τζέην, μέσω της επιλογής *τρελλοκόριτσο*, παρουσιάζεται σαν να είναι άμεση συνάρτηση του φύλου της, αναδεικνύοντας έτσι τον σημαντικό ρόλο του όσον αφορά στην σκιαγράφηση του κοινωνικού αποκλεισμού της Τζέην, σε συμφωνία με την ανάλυση των Gilbert και Gubar. Η επιλογή του μεταφραστή του

ΚΥ2 βρομόπαιδο είναι ουδέτερη και δεν εμπεριέχει χαρακτηρισμό φύλου.

Παράδειγμα 1

- ΚΑ Joan is not here: tell mama she is run out into the rain –bad animal! (σ. 11)
(Η Τζόαν δεν είναι εδώ: πείτε στη μαμά ότι έτρεξε μες στη βροχή – κακό ζώο!)
- ΚΥ1 Η Τζέην δεν είναι εδώ... Πέστε της μαμάς πως βγήκε στη βροχή, το τρελλοκόριτσο! (σ. 7)
- ΚΥ2 Η Τζόαν δεν είναι εδώ. Τρέξτε να πείτε στη μαμά ότι το 'σκασε μες στη βροχή, το βρομόπαιδο! (σ. 12)

Το γεγονός ότι η Τζέην συνδέει την τρέλα με τη διαφυγή είναι σαφές και στο παράδειγμα 2, όπου οι υπηρέτριες του σπιτιού, αφού την πηγαίνουν στο «κόκκινο δωμάτιο», την προειδοποιούν για τις συνέπειες της συμπεριφοράς της:

Παράδειγμα 2

- ΚΑ but if you become passionate and rude, missis will send you away, I am sure. (σ. 16)
(αλλά αν γίνεις οξύθυμη και αγενής, η κυρία θα σε διώξει, είμαι σίγουρη.)
- ΚΥ1 Αν εξακολουθήσετε όμως τις τρέλλες, η κυρία θα σας διώξει! (σ. 11)
- ΚΥ2 Αλλ' άμα αφηνιάζεις και γίνεσαι αγενής, η κυρία θα σε διώξει, είμαι σίγουρη. (σ. 17)

Το «αφηνίασμα» θεωρείται ίσως ανδρικό χαρακτηριστικό καθώς σχετίζεται με την επιθετικότητα, ενώ οι «τρέλες» μάλλον γυναικείο. Το ΚΥ1 μοιάζει να βρίσκεται πιο κοντά στην ανάλυση του μυθιστορήματος από τις Gilbert και Gubar, μια ανάλυση που φέρνει στο προσκήνιο τη σημασία που έχει ο κοινωνικός αποκλεισμός της Τζέην λόγω της κοινωνικής της θέσης, και κυρίως λόγω του φύλου της.

Στο παράδειγμα 3, που προέρχεται από την λεκτική επίθεση του Τζον Ρηντ εναντίον της Τζέην, ο κοινωνικός αποκλεισμός της Τζέην

στο ΚΥ1 εκφράζεται με όρους που εγγράφουν το φύλο, π.χ. όπως *φτωχοκόριτσο*, ενώ στο ΚΥ2, η ταυτότητα φύλου της Τζέην ουδετεροποιείται μέσω της επιλογής *δεν έχεις καθόλου δικά σου λεφτά*, η οποία αποφεύγει τελείως την αναφορά στο φύλο:

Παράδειγμα 3

- ΚΑ   you have no money (σ. 13)
           (*δεν έχεις χρήματα*)
- ΚΥ1   Εσύ είσαι ένα *φτωχοκόριτσο* (σ. 8)
           You are a poor-girl
- ΚΥ2   Δεν έχεις καθόλου δικά σου λεφτά (σ.14)
           You haven't got any money of your own

Παρομοίως, στο παράδειγμα 4, το οποίο επίσης προέρχεται από την αντιπαράθεση της Τζέην και του Τζον Ρηντ, όπου η Τζέην περιγράφει την ψυχολογική της κατάσταση κατά την αντιπαράθεση, ο μεταφραστής του ΚΥ1 επιλέγει μια λέξη που εγγράφει το φύλο και που προέρχεται από το σημασιολογικό πεδίο της δουλειάς *σκλάβο*, μια επιλογή με έντονες συνδηλώσεις γυναικείας σκλαβιάς, ενώ ο μεταφραστής του ΚΥ2 επιλέγει το αρσενικό ουσιαστικό *δούλος*, το οποίο στη συγκεκριμένη περίπτωση υποτίθεται πως αναφέρεται και στα δύο φύλα (μη μαρκαρισμένη επιλογή φύλου). Η ελληνική ευνοεί τη χρήση του αρσενικού γραμματικού γένους για να αναφερθεί και στα δυο φύλα. Ωστόσο, το γραμματικό γένος της ελληνικής γλώσσας δεν είναι η μόνη αιτία των διακρίσεων αυτών. Όπως συμβαίνει και στην αγγλική, μια γλώσσα από την οποία απουσιάζει το γραμματικό γένος, υπάρχουν πολλές εκφάνσεις διακρίσεων απέναντι στις γυναίκες, που υλοποιούνται κατά τρόπο διαφορετικό (Trudgill 1995: 81-83). Εξάλλου, όπως τονίζει και η Baker (1992: 91), στις γλώσσες με γραμματικό γένος, όπως είναι και η ελληνική, το αρσενικό γένος θεωρείται η μη μαρκαρισμένη επιλογή, επειδή υπονοείται πως αντιπροσωπεύει και το γυναικείο φύλο. Επομένως, η χρήση του θηλυκού γένους εμπεριέχει περισσότερη πληροφορία, ενώ θεωρείται ως δεδομένο πως σε αυτήν την περίπτωση το αρσενικό φύλο δεν περιλαμβάνεται (Baker 1992: 91).

Παράδειγμα 4

- KA like any other rebel slave, I felt resolved, in my desperation, to go all lengths. (σ. 15)
(σαν κάθε άλλο επαναστάτη/τρια σκλάβο/α, ένιωθα αποφασισμένη, μέσα στην απελπισία μου, να φτάσω στα άκρα.)
- KY1 Ήμουν μια σκλάβο που είχε επαναστατήσει. Είχα αποφασίσει, να μην υποχωρήσω εμπρός σε τίποτα, καθώς ήμουν απελπισμένη. (σ. 9)
- KY2 Όπως κάθε εξεγερμένος δούλος, έτσι κι εγώ, μες στην απόγνωσή μου, ένιωθα αποφασισμένη να φτάσω στ' άκρα. (σ. 16)

Στο παράδειγμα 5, η Τζέην βρίσκεται κλεισμένη μέσα στο κόκκινο δωμάτιο. Η σημασία της συγκεκριμένης σκηνής για την εξέλιξη της Τζέην ως χαρακτήρα έγκειται επίσης στο ότι «το κόκκινο δωμάτιο [...] αναπαριστά τέλεια την εικόνα της [Τζέην] για την κοινωνία μέσα στην οποία είναι παγιδευμένη» (Gilbert and Gubar 2000: 340). Ο μεταφραστής του KY1 αναδεικνύει αυτή την ιδέα της παγιδευμένης ηρωίδας επιλέγοντας τη μετοχή θηλυκού γένους *φυλακισμένη*, δίνοντας έτσι έμφαση στο φύλο της ως παράγοντα που οδηγεί στον κοινωνικό αποκλεισμό της, ενώ ο μεταφραστής του KY2 χρησιμοποιεί ως συνήθως μια πιο ουδέτερη επιλογή.

Παράδειγμα 5

- KA I was not quite sure whether they had locked the door; and, when I dared move, I got up and went to see. Alas! yes: no jail was ever more secure. (σ. 17)
(Δεν ήμουν εντελώς βέβαιη αν είχαν κλειδώσει την πόρτα · και, μόλις τόλμησα να κουνηθώ, σηκώθηκα και πήγα να δω. Αλίμονο! ναι: καμία φυλακή δεν ήταν ποτέ ασφαλέστερη.)
- KY1 Δεν ήμουν απόλυτα βέβαιη, πως είχαν κλειδώσει την πόρτα απ' έξω. Σηκώθηκα και πήγα να ιδώ. Ναι, με είχαν κλειδώσει! Ήμουν φυλακισμένη. (σ. 11)
- KY2 Δεν ήμουν βέβαιη αν είχαν κλειδώσει την πόρτα. Μόλις τόλμησα να κουνηθώ, σηκώθηκα και πήγα να δω. Αλίμονο! ήταν κλειδωμένη. Ποτέ δεν είχε υπάρξει ασφαλέστερη φυλα-

---

κή! (σ. 19)

Όπως αναφέρθηκε, η σκηνή αυτή είναι πολύ σημαντική επειδή επανέρχεται σε κρίσιμα σημεία της ζωής της Τζέην. Για παράδειγμα, όταν η Τζέην επιστρέφει στο σπίτι της θείας της μετά από χρόνια, η θεία της αναφέρεται στο συγκεκριμένο περιστατικό, όπως βλέπουμε στο παράδειγμα 6:

Παράδειγμα 6

- KA I declare she talked to me once like something mad, or like a fiend (σ. 267)
(Δηλώνω πως μια φορά μου είχε μιλήσει σαν κάτι τρελό, ή σαν δαίμονας)
- KY1 Όταν θυμούμαι κάποια μέρα που μου μίλησε σαν τρελλή, ή σαν δαίμονας... (σ. 204)
- KY2 Μια φορά, ειλικρινά, μου μίλησε λες και ήταν κανένα ον αλλοπαρμένο, σαν δαίμονας. (σ. 304-305)

Βλέπουμε κι εδώ πως το KY1 χρησιμοποιεί το θηλυκό επίθετο, στο οποίο εγγράφεται το φύλο, δίνοντας έτσι έμφαση στη γυναικεία τρέλα, ενώ το KY2 ακολουθεί το αγγλικό κείμενο αφετηρίας και αναπαριστά την τρέλα πιο ουδέτερη, χωρίς να δίνει έμφαση δηλαδή στο φύλο.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, το KY1 κατασκευάζει τον κοινωνικό αποκλεισμό της Τζέην με βάση το φύλο της. Καθώς ο κοινωνικός της αποκλεισμός έχει άμεση σχέση και με την απασχόλησή της ως γκουβερνάντα, θεωρούμε πως είναι ιδιαίτερα σημαντικό το γεγονός ότι το KY1 επιλέγει να την αναπαραστήσει σε όλο το έργο σαν *δασκάλα*, ενώ η επιλογή του KY2 *παιδαγωγός* παραμένει η ίδια και στο θηλυκό γένος, κάτι που την καθιστά λιγότερο μαρκαρισμένη σχετικά με το φύλο. Στο παράδειγμα 7 ο κύριος Ρότσοεστερ συναντά την Τζέην για πρώτη φορά, και δυσκολεύεται να αναγνωρίσει την κοινωνική της θέση:

Παράδειγμα 7

- KA ‘You are not a servant at the hall, of course. You are —’ He

stopped, ran his eye over my dress, which, as usual, was quite simple: a black merino cloak, a black beaver bonnet; neither of them half fine enough for a lady's-maid. He seemed puzzled to decide what I was; I helped him.

‘I am the governess.’ (σ. 135)

(«Δεν θα ’στε υπηρέτρια στην έπαυλη, φυσικά. Είστε –»

Σταμάτησε, πέρασε το βλέμμα του πάνω από τα ρούχα μου, τα οποία, ως συνήθως, ήταν πολύ απλά: ένα μαύρο μερινό πανωφόρι, ένα μαύρο καστόρινο μποννέ· κανένα από τα δύο αρκετά κομψό έστω και για καμαριέρα. Έδειχνε σαστισμένος για ν’ αποφασίσει τί ακριβώς είμαι· τον βοήθησα.

«Είμαι η γκουβερνάντα».)

KY1 – Αλλά, δεν φαίνεστε να είστε κάποια απ’ τις υπηρέτριες. Ποια είστε;

Με κοττούσε [sic] από πάνω ως κάτω ερευνητικά. Φυσικά, ήμουν ντυμένη πολύ απλά, όπως πάντα. Το καπέλλο μου όμως και το μανσόν μου μαρτυρούσαν πως δεν ήμουν υπηρέτρια. Βρισκόταν, λοιπόν, σε αμηχανία. Τον βοήθησα:

– Είμαι η δασκάλα. (σ. 88)

KY2 – Δεν θα ’στε υπηρέτρια στην έπαυλη, βέβαια; Πρέπει να ’στε... Κοντοστάθηκε και περιεργάστηκε τα ρούχα μου, τα οποία, ως συνήθως, ήταν πολύ απλά: ένα μαύρο μερινό πανωφόρι κι ένα μαύρο καστόρινο μποννέ, κανένα από τα δύο αρκετά κομψό έστω και για καμαριέρα. Έδειχνε σαστισμένος, ανήμπορος ν’ αποφασίσει τί ακριβώς είμαι. Τον βοήθησα.

– Είμαι η παιδαγωγός. (σ. 151)

Καθώς από τη λαϊκή ελληνική κοινωνία απουσιάζει η έννοια της γκουβερνάντας, οι μεταφραστές εγγράφουν μια ιδεολογία στα κείμενα υποδοχής, σε συνάφεια με όσα τονίζει η Bassnett (2005: 83)

Ενώ διαπραγματεύεται το Άλλο, ο μεταφραστής πρέπει να λάβει υπόψιν όχι μόνο τη διαφορετικότητα του πολιτισμού που φιλοξενεί το κείμενο αφετηρίας, αλλά και άλλα θέματα για τα οποία πιο σωστό είναι να αναφερόμαστε σε αυτά ως ιδεολογικά.

Συνεπώς, το ΚΥ1 προτιμά τον οικειοποιητικό χαρακτηρισμό *δασκάλα*, ο οποίος και εγγράφει το φύλο, αλλά και εμπεριέχει πολύ λιγότερο γόητρο από την επιλογή του ΚΥ2 *παιδαγωγός*. Η επιλογή του ΚΥ1, σαφώς χαμηλότερου γόητρου, βρίσκεται περισσότερο σε συμφωνία με τον πρωταρχικό σκοπό του μυθιστορήματος που ήταν να φέρει στο προσκήνιο τις δυσκολίες της ηρωίδας που έχουν ως αφετηρία το φύλο της και τον κοινωνικό της αποκλεισμό σε συνάρτηση με το επάγγελμα της γκουβερνάντας.

Παράλληλα, οι Gilbert και Gubar σημειώνουν πως η κεντρική αντιπαράθεση του μυθιστορήματος δεν είναι μεταξύ της Τζέην και του κύριου Ρότσεστερ αλλά μεταξύ της Τζέην και της ψυχικά ασθενούς συζύγου του Ρότσεστερ, της Μπέρθα Μέησον, η οποία, σύμφωνα με τις Gilbert και Gubar φαίνεται να αντιπροσωπεύει μια πλευρά της ταυτότητας της Τζέην (2000: 339-340). Επομένως, ο τρόπος που αναπαρίσταται η Μπέρθα έχει άμεση σχέση με το θέμα του αποκλεισμού της Τζέην με βάση το φύλο, που είναι ένα από τα βασικά θέματα του έργου.

Στο παράδειγμα 8, η Τζέην αντιλαμβάνεται την παρουσία της συζύγου παρόλο που δεν μπορεί να τη δει. Για να περιγράψει την κατάσταση, ο μεταφραστής του ΚΥ1 επιλέγει την κοινωνικά χαρακτηρισμένη επιλογή *μουρμούρα* η οποία ανακαλεί χαρακτηριστικά στερεότυπα σε σχέση με το γυναικείο φύλο, στην κοινωνία υποδοχής, ενώ ο μεταφραστής του ΚΥ2 δείχνει να προτιμά μια πιο ουδέτερη εκδοχή (*ψιθυρο*). Συνεπώς, φαίνεται πως το ΚΥ1 ανακαλεί τον φεμινιστικό προσανατολισμό του μυθιστορήματος καθώς δίνει έμφαση στην αναπαράσταση του γυναικείου φύλου ως αδύναμου και μη λογικού.

Παράδειγμα 8

KA The laugh was repeated in its low, syllabic tone, and terminated in an odd murmur. (σ. 126)

(*Το γέλιο επαναλήφθηκε με τον σιγανό, συλλαβιστό τόνο του, και κατέληξε σ' ένα παράξενο μουρμουρητό.*)

ΚΥ1 Το γέλιο ξανακούστηκε σε τόνο πιο χαμηλό και τελείωσε σε μια παράξενη μουρμούρα. (σ. 82)

ΚΥ2 Το γέλιο επαναλήφθηκε με τον σιγανό, συλλαβιστό τόνο του, σβήνοντας σ' έναν παράξενο ψιθυρο. (σ. 141)

Στο παράδειγμα 9, ο κύριος Ρότσεστερ παρουσιάζει τη σύζυγό του Μπέρθα στην έκπληκτη Τζέην. Το επεισόδιο αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς φαίνεται να επικυρώνει την αδυναμία που επιβάλλει το φύλο. Η επιλογή του ΚΥ1 *φέρνει στον κόσμο τρελλούς ή ηλίθιους* φαίνεται να γελοιοποιεί τη μητρότητα - μεταξύ άλλων, ενώ το ΚΥ2 είναι λιγότερο εκφραστικό όσον αφορά την υποτιμητική κατασκευή της ταυτότητας της Μπέρθα. Για άλλη μια φορά το ΚΥ2 είναι πιο ουδέτερο όσον αφορά το θέμα αυτό, ακολουθώντας πιστότερα το κείμενο αφετηρίας.

Παράδειγμα 9

ΚΑ Bertha Mason is mad; and she came of a mad family; idiots and maniacs through three generations! (σ. 337)

(Η Μπέρθα Μέησον είναι τρελή· και κατάγεται από μια τρελή οικογένεια· ιδιώτες και μανιακοί επί τρεις γενιές!)

ΚΥ1 Η Βέρθα Μέιζον είναι τρελή. Κατάγεται από οικογένεια που εδώ και τρεις γενεές φέρνει στον κόσμο τρελλούς ή ηλίθιους. (σ. 279)

ΚΥ2 Η Μπέρθα Μέησον είναι τρελή. Και *κατάγεται* και από οικογένεια τρελών: ιδιωτών και μανιακών επί τρεις γενιές. (σ. 382)

Ο πίνακας 1 συνοψίζει τις διαφορές που έχουν εγγράψει την διαφορετική κατασκευή της ταυτότητας της Τζέην στα δύο κείμενα υποδοχής, σε σχέση με θέματα φύλου.

3. Συμπεράσματα

Η Luise von Flotow (1997) αναφέρει πως τα θέματα σκιαγράφησης του φύλου πολύ σύντομα μεταφέρθηκαν από τις κοινωνικές επιστήμες στα πεδία της γλωσσολογίας και της λογοτεχνίας, ενώ η άποψη πως η γλώσσα είναι εργαλείο χειρισμού της πραγματικότητας απέκτησε μεγάλη σπουδαιότητα. Η σύνδεση μεταξύ γλώσσας και φύλου

Πίνακας 1. Διαφορές στις αναπαραστάσεις του γυναικειού φύλου

	ΚΑ	ΚΥ1	ΚΥ2
1	bad animal	τρελλοκόριτσο	βρομόπαιδο
2	passionate and rude	τρέλλες	αφηνιάζεις και γίνεσαι αγενής
3	you have no money	φτωχοκόριτσο	δεν έχεις καθόλου δικά σου λεφτά
4	slave	σκλάββα	δούλος
5	no jail was ever more secure	ήμουν φυλακισμένη	ποτέ δεν είχε υπάρξει ασφαλέστερη φυλακή!
6	something mad	τρελλή	κανένα ον αλλοπαρμένο
7	governess	δασκάλα	παιδαγωγός
8	in an odd murmur	σε μια παράξενη μουρμούρα	σ' έναν παράξενο ψίθυρο
9	and she came of a mad family; idiots and maniacs through three generations!	κατάγεται από οικογένεια που εδώ και τρεις γενεές φέρνει στον κόσμο τρελλούς ή ηλίθιους	κατάγεται και από οικογένεια τρελών: ιδιωτών και μανιακών επί τρεις γενιές

έθεσε πολλά ερωτήματα σε σχέση με το πώς αναπαρίστανται άνδρες και γυναίκες γλωσσικά, το πώς κατασκευάζονται οι διαφορές μεταξύ των δύο φύλων μέσω της γλώσσας, και το πώς γίνονται έκδηλοι στη χρήση της γλώσσας οι σχέσεις εξουσίας και οι διάφοροι χειρισμοί. Υποστηρίζει την άποψη πως «η παραδοχή των ζητημάτων φύλου σε μια “φεμινιστική εποχή”, μια εποχή ισχυρά επηρεασμένη από τη φεμινιστική σκέψη, έχει επηρεάσει έντονα τη μεταφραστική πρακτική» (1997: 14), ενώ ισχυρίζεται ότι «η επίγνωση των ζητημάτων φύλου στη μεταφραστική πρακτική θέτει ερωτήματα σε σχέση με το τι συνδέει τα κοινωνικά στερεότυπα και τις γλωσσικές μορφές» (1997: 14). Συνεπώς, οι διαφορές μεταξύ του αγγλικού κειμένου αφετηρίας και των δύο ελληνικών μεταφράσεων όσον αφορά το φύλο, μπορούν να δώσουν πληροφορίες σχετικά με τους τρόπους με τους οποίους υλοποιούνται τα κοινωνικά στερεότυπα μέσα στη γλώσσα. Παράλληλα, ο φεμινισμός δευτέρου κύματος, που άρχισε τη

δεκαετία του 1960 και σε αντίθεση με τον φεμινισμό πρώτου κύματος ο οποίος εστίασε κυρίως στο δικαίωμα ψήφου των γυναικών, ενσωμάτωσε μια πληθώρα θεμάτων, από τη γυναικεία σεξουαλικότητα έως τις ανισότητες στο χώρο εργασίας. Αυτός ο φεμινισμός είναι έκδηλος στο ΚΥ2, το οποίο ουδετεροποίησε το κείμενο αφητηρίας, όπως έγινε φανερό στα παραπάνω παραδείγματα, αφαιρώντας τα γλωσσικά στοιχεία που εγγράφουν το φύλο, σύμφωνα με τις τάσεις της εποχής.

Από την άλλη, η μετάφραση είναι ένας τομέας όπου η γλώσσα έχει τεράστια σημασία. Συνεπώς, σε σχέση με τον φεμινισμό, γλώσσα και φύλο αποτελούν κατηγορίες που μπορούν να εξεταστούν αναφορικά με τη μετάφραση, όπως τονίζει η Sherry Simon:

Πολλές από τις ανησυχίες που κατέχουν κεντρική θέση στο φεμινισμό έχουν περάσει και στις μεταφραστικές σπουδές. [...] Τα πιο επιτακτικά ερωτήματα για τους δύο τομείς παραμένουν τα εξής: πώς εκφράζονται μέσω της γλώσσας οι κοινωνικές, ιστορικές διαφορές και οι διαφορές φύλου, και με ποιο τρόπο οι διαφορές αυτές μπορούν να μεταφερθούν από γλώσσα σε γλώσσα; (Simon 1996: 8-9).

Η Simon υπογραμμίζει επίσης το γεγονός ότι οι μεταφραστές «διαβιβάζουν, ξαναγράφουν, χειρίζονται ένα κείμενο έτσι ώστε να το καταστήσουν κατάλληλο σε ένα δεύτερο γλωσσικό κοινό. Ως εκ τούτου, χρησιμοποιούν τη γλώσσα ως διαυλο πολιτισμικής παρέμβασης, αποσκοπώντας να μεταβάλλουν τυχόν εκφράσεις που δηλώνουν καταπίεση» (1996: 9). Καθώς η ελληνική κοινωνία γίνεται πιο ευαίσθητη σε θέματα ισότητας, παρατηρούμε πως υπάρχει ένας προβληματισμός στον τρόπο αναπαράστασης του φύλου μέσω της γλώσσας, μιας και «[α]κολουθώντας τη φεμινιστική γλωσσολογία [...] ο προβληματισμός για την απάλειψη τέτοιων γλωσσικά εκφρασμένων ανισοτήτων στην Ελλάδα έχει ήδη ιστορία αρκετών δεκαετιών» (Γεωργακοπούλου και Γούτσος 2011: 180). Η μελέτη δείχνει πως, σύμφωνα και με τις απόψεις της von Flotow, αυτή η προσπάθεια είναι εμφανής και στη μεταφραστική διαδικασία. Οι μεταφραστές οφείλουν πάντα να κάνουν έρευνα σχετικά με το έργο και την εποχή του, το ιστορικό του πλαίσιο και τη λογοτεχνική κριτική που έλαβε αυτό, ούτως ώστε να είναι σε θέση να λάβουν τις σωστές αποφάσεις

σχετικά με τις πλέον κατάλληλες μεταφραστικές στρατηγικές και το σωστό ύφος. Αυτό φαίνεται να δείχνει και η παρούσα μελέτη, όπου φαίνεται ότι το ΚΥ1, η παλαιότερη μετάφραση, βρίσκεται περισσότερο κοντά στους αρχικούς σκοπούς του μυθιστορήματος, δηλαδή να φέρει στο προσκήνιο πρωτοφεμινιστικά ζητήματα, ενώ το σύγχρονο ΚΥ2 είναι πολύ πιο ουδέτερο, σύμφωνα με τις νέες τάσεις στη μεταφραστική πρακτική και με τη σύγχρονη τάση να εξαλείφεται ο σεξισμός από τα κείμενα, και σε συμφωνία με τον φεμινισμό δεύτερου κύματος. Οι επιλογές του ΚΥ1 (1954;) αντανakλούν τη θέση της γυναίκας εκείνης της εποχής: οι Ελληνίδες ψήφισαν για πρώτη φορά σε βουλευτικές εκλογές μόλις το 1956. Επομένως, μπορεί να υποθεθεί πως ο λόγος για τον οποίο το ΚΥ1 φέρνει στο προσκήνιο το θέμα του κοινωνικού αποκλεισμού με βάση το φύλο είναι στενά συνδεδεμένος με τις ειδικές κοινωνικές συνθήκες εκείνης της εποχής και τις αντιλήψεις όσον αφορά τη θέση της γυναίκας, ενώ το ΚΥ2, που εμφανίζεται μετά τον φεμινισμό δεύτερου κύματος, στοχεύει σε μια πιο ουδέτερη προσέγγιση σχετικά με το φύλο.

Βιβλιογραφία

- Baker, Mona. 1992. *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London/New York: Routledge.
- Bassnett, Susan. 2005. "Translation, Gender and Otherness". *Perspectives: Studies in Translatology*, 13:2, 83-90.
- ‘Bildungsroman’. 2006. Στο Peter Childs και Roger Fowler (επιμ.). *The Routledge Dictionary of Literary Terms*. 18-20. London: Routledge.
- Carter, Ronald και John McRae. 1997. *The Routledge History of Literature in English: Britain and Ireland*. London: Routledge.
- Cameron, Deborah. 1992. *Feminism and Linguistic Theory*. London: Macmillan.
- Γεωργακοπούλου, Αλεξάνδρα και Διονύσης Γούτσος. 2011. *Κείμενο και Επικοινωνία*. Ανανεωμένη Έκδοση. Αθήνα: Πατάκης.
- von Flotow, Luise. 1997. *Translation and Gender: Translating in the ‘Era of Feminism’*. Ottawa: University of Ottawa Press.

- Gilbert, Sandra M., και Susan Gubar. 2000. *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-century Literary Imagination*. 2η έκδοση. New Haven: Yale University Press.
- Simon, Sherry. 1996. *Gender in Translation: Cultural Identity and the Politics of Transmission*. London: Routledge.
- Trudgill, Peter. 1995. *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*. Αναανεωμένη έκδοση. London: Penguin.

Κείμενα

- KA Brontë, Charlotte. 2006 [1847]. *Jane Eyre*. London: Penguin.
- KY1 Bronde [sic], Charlotte. 1954; [1847]. *Τζέην Ένρ*. Αθήνα: Δαρειάς. (Μετάφραση: Πολύβιος Βοβολίνης)
- KY2 Μπροντέ, Σάρλοτ. 1997 [1847]. *Τζέην Ένρ*. Αθήνα: Σμίλη. (Μετάφραση Δημήτρης Γ. Κικίζας)

Για τη συγγραφέα

Η Σοφία Πολυκρέτη είναι διπλωματούχος Αγρονόμος και Τοπογράφος Μηχανικός του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, και πτυχιούχος του τμήματος Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, από όπου έλαβε και το μεταπτυχιακό δίπλωμα (ΜΑ) από το Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών *Μετάφραση-Μεταφρασεολογία*. Εργάζεται ως τοπογράφος μηχανικός και μεταφράστρια. Η παρούσα μελέτη της στον μεταφρασεολογικό η-τόμο *Διαγλωσσικές Θεωρήσεις* αποτελεί επιμελημένη έκδοχή της έρευνας που πραγματοποίησε στο μεταπτυχιακό μάθημα «Η Μεθοδολογία της Έρευνας στις Μεταφραστικές Σπουδές», με διδάσκουσα την επιμελήτρια του τόμου.